

УДК 343.9

Тетяна Погарченко,*аспірант кафедри кримінального права, кримінології,
цивільного та господарського права
Національної академії управління*

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПОРУШЕННЯМ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ

Стаття присвячена кримінологічній характеристиці осіб, що вчиняють злочини, пов'язані з порушенням державних соціальних стандартів. Визначено ознаки структури особи злочинця, які мають першочергове значення у детермінації даного виду злочинів.

Ключові слова: особа злочинця, злочини, пов'язані з порушенням державних соціальних стандартів, кримінологічна характеристика, структура особи злочинця.

Постановка проблеми. Соціально-економічне забезпечення держави визначає соціально-економічну політику, є ключовим важелем у формуванні цілісності всього державного механізму. Проте такий механізм останніми роками зазнає суттєвого негативного впливу, враховуючи події кінця 2013 року, які продовжуються й сьогодні.

Особливо страждає від цього населення тимчасово неконтрольованої території Донецької та Луганської областей, що відображається в неможливості отримувати соціальні пільги, що забезпечують повноцінно якісне проживання різних верств населення, а тому й створюється на цьому фоні ряд проблем економічного та соціального масштабу, що призводить до законодавчих порушень та вчинення злочинів.

Значення особи злочинця відіграє провідну роль у процесі детермінації злочинності, комплексі заходів запобігання та формуванні кримінологічної політики держави.

Необхідність вивчення кримінологічної характеристики особи злочинця, чії дії пов'язані із порушенням державних соціальних стандартів зумовлена тим, що врахування її властивостей сприяє ефективній протидії злочинності зазначеної сфери, під час проведення як оперативних-розшукових заходів, так і слідчих дій. Така характеристика надає можливість правильно розв'язувати проблеми щодо індивідуальної відповідальності та покарання, виявляти причини й умови, що впливають на вчинення аналізованого виду злочину.

Ступінь розробленості проблеми. Питанням кримінологічної характеристики особи злочинця в різні періоди приділяли увагу такі дослідники: Ю. М. Антонян, В. В. Голіна, П. С. Дагель, І. М. Даньшин, А. І. Долгова, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, О. О. Дудоров, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, О. Г. Кулик, Н. С. Лейкіна, Г. М. Міньковський, Ч. Ломброзо, В. В. Лунєєв, І. С. Ной та ін. Проблеми кримінологічної характеристики осіб, які вчинили злочини у сфері економіки та фінансів, вивчали А. М. Бойко, І. В. Ільїн, О. Г. Кальман, В. В. Колесніков, В. М. Попович, С. В. Степашин та ін.

Зазначені праці науковців мають важливе значення для кримінологічної науки і ефективної профілактики економічних злочинів. Однак комплексного дослідження щодо кримінологічної характеристики осіб, що вчиняють злочини, пов'язані з порушенням державних соціальних стандартів в Україні не проводилося. Тому й виникла потреба в проведенні даного дослідження.

Мета статті полягає у кримінологічній характеристиці осіб, які вчиняють злочини, пов'язані з порушенням державних соціальних стандартів.

Виклад основного матеріалу. Одним із елементів предмета кримінологічного дослідження є особа злочинця. Щоб встановити детермінанти злочинності, потрібно розкрити механізм злочинної поведінки, а це

неможливо зробити, не вивчивши особу злочинця, вплив її індивідуальних рис на характер вчинення злочину.

Перебування людини у суспільстві вимагає від неї вибору способу поведінки та певного шляху діяльності. На думку Ю. М. Антоняна, важливим етапом дослідження для кримінологічної науки є проблема соціалізації особи з урахуванням її взаємовідносин з мікросередовищем, вплив соціалізації на формування особистості як учасника виробничого процесу, а також на формування її інтимних сторін, навичок і норм повсякденного, побутового спілкування з іншими людьми [1, с. 24].

Для науки кримінології суттєвим є дослідження причинного комплексу, вивчення особи, її мотиваційної поведінки, розкриття особливостей механізму індивідуальної злочинної поведінки, що потребує не тільки кримінологічних, а й психологічних, соціологічних, біологічних та інших суміжних знань. Такий комплексний підхід дає можливість сформулювати дієвий механізм протидії злочинності та усунути можливість подальшої злочинної поведінки осіб.

Проте в кримінології й до сьогодні відсутній уніфікований підхід щодо визначення ключової ролі у формуванні злочинної поведінки особи – біологічного чи соціального, залежності від соціуму чи генетичне підґрунтя. Враховуючи означене, при здійсненні кримінологічної характеристики особи злочинця у певній сфері, важливим постає визначення саме походження злочинної поведінки.

Щодо співвідношення природного та соціального в особистості людини, яка вчиняє злочин, то це питання є доволі дискусійним. Необхідно визначити, яким чином біологічні властивості особи (ознаки віку, статті, здібностей, характеру та ін.) впливають на злочинну поведінку. А також, які соціальні чинники здійснюють вплив на особу та її поведінку, детермінуючи злочин. Вважаємо, що необхідно враховувати значення біологічних детермінант, оскільки від них залежить, що конкретно людина візьме від середовища, де вона знаходиться.

Крім того, біологічні особливості людини впливають на вибір лінії поведінки, а отже, можуть визначити підвищену схильність людини до злочинної реакції на конкретну обстановку. Також потрібно враховувати, що біологічні властивості можуть ніколи не проявитись у людини, поки вона не опиниться в такій життєвій ситуації, що послужить поштовхом до вчинення певних злочинів [2, с. 34].

Слід визначити, що в кримінологічній теорії підхід до розуміння «особи злочинця» та

«особи, яка вчинила злочин» трактується по-різному. Так, А. Ф. Зелінський визначав, що термін «особа злочинця» може застосовуватися тільки щодо осіб, які систематично (декілька разів) вчинювали злочини, пов'язані між собою єдиним злочинним умислом.

Що стосується «особи, яка вчинила злочин», слід вказати про приналежність цього поняття до інших випадків, що не обумовлені наявністю вчинення саме злочину, а може бути тільки вчинення умисного діяння без доведеності та визначення особи суб'єктом злочину згідно чинного кримінального законодавства.

Поняття «особа злочинця» означає сукупність соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, тією чи іншою мірою властивих особам, винним у злочинній діяльності певного виду. Крім того, існує термін «особа людини, яка вчинила злочин», що не є злочинною діяльністю. Цій категорії правопорушників не притаманні будь-які статистично достовірні психологічні й етичні особливості, які вирізняли б їх з-поміж інших громадян.

Існують також дещо інші підходи до визначення поняття «особа злочинця». Так, І. М. Даньшин визначає це поняття як сукупність істотних та стійких соціальних ознак і соціально зумовлених біопсихологічних особливостей індивіда, які об'єктивно реалізуються у вчиненому конкретному злочині (злочинах) під вирішальним впливом негативних обставин зовнішнього середовища і надають діянню винного характеру суспільної небезпеки, у зв'язку з чим ця особа і притягується до кримінальної відповідальності [3, с. 39].

У кримінології існує декілька підходів до визначення ознак особи злочинця. Наприклад, відомі зарубіжні та українські кримінологи А. І. Долгова, А. Ф. Зелінський, О. М. Джужа формування структури особи злочинця пропонують визначити за такими групами ознак:

- 1) *соціально-рольові* (найближче оточення, побутові, сімейні, виробничі та загально-цивільні відносини);
- 2) *соціально-демографічні* (стать, вік, освіта, соціальний стан, професія і вид занять, сімейний стан, місце проживання, матеріальне забезпечення та житлово-побутові умови);
- 3) *морально-психологічні* (світогляд, ціннісні орієнтації, інтелектуальні ознаки, рольові особливості, психічні аномалії, що не виключають осудність, рівень потреб);
- 4) *кримінально-правові* (мотиви злочину, характер та спрямування посягань, одиночний чи груповий характер посягань,

строк і вид покарання, стаття КК України) [4, 5, 6].

Такий підхід є найбільш усталеним для практичного забезпечення та відповідає класичному підходу до вивчення особи злочинця. Однак, мають місце й інші підходи до класифікації ознак особи злочинця, поділені на такі групи:

- 1) соціально-демографічні;
- 2) кримінально-правові;
- 3) соціальні-рольові зв'язки;
- 4) етичні (моральні);
- 5) психологічні;
- 6) фізичні (біологічні).

Такий підхід сформований прибічниками соціального в особі злочинця [2, с. 35].

Характеризуючи особу економічних злочинців, всі ці ознаки можна звести до 3-х груп: 1) відношення до різноманітних соціальних цінностей, трудових обов'язків, ставлення до власності в умовах формування нових економічних відносин; 2) характер і соціальна значимість потреб особи, інтересів, установок та засобів їх задоволення (легальні, неправомірні, кримінальні); 3) самовиправдання того, що злочинна діяльність є корисною для інтересів бізнесу та суспільства [7, с. 75].

Крім того, вважаємо за доцільне звернути увагу на дослідження морально-психологічних ознак особи злочинця, що поєднують у собі інтелектуальні та вольові якості.

О. М. Джужа, Ю.Ф. Іванов зазначають необхідним до морально-психологічних ознак особи злочинця враховувати такі важливі складові як:

світогляд, духовність, переконання, установки та ціннісні орієнтації, які порушуються або негативно відображаються у поведінці злочинця, недотриманні правових норм, виборі незаконних засобів задоволення власних потреб [8, с. 90-92].

Так, здійснюючи аналіз особи злочинця, який вчиняв злочини у сфері державних соціальних стандартів за результатами анкетування у 2016 році визначено, що морально-психологічні, соціально-рольові (соціально-демографічні) та кримінально-правові ознаки повинні визначатися у сукупності, що впливає на міру призначеного покарання, на дієву розробку заходів запобігання з метою недопущення у подальшому вчинення злочинів у зазначеній сфері.

Нами визначено, що особи, які вчиняли злочини у зазначеній сфері – це переважно службові особи, котрі наділені організаційно-розпорядчими та адміністративно-управлінськими функціями. Особливістю можна визначити й те, що неповнолітня особа ні в якому разі не може бути суб'єктом цих злочинів.

Серед суб'єктів вчинення злочинів, переважають службові особи; посадові особи; державні службовці; юридичні особи приватного права; фізичні особи – підприємці.

Морально-психологічна складова характеризується наявністю умисної форми вини, як правило у вигляді прямого умислу, корисливого мотиву та зловживання своїм посадовим (службовим) становищем.

Кримінально-правова складова тісно пов'язана із морально-психологічною ознакою в контексті усвідомлення особою дій, які вона вчиняла, бажанням так діяти і бажанням отримання матеріальних благ.

При вивченні засуджених осіб за вчинення злочинів у сфері державних соціальних стандартів жодна із осіб раніше не притягувалися до кримінальної відповідальності та не мали судимості.

Висновки

З вказаного вище вбачається, що більшість осіб, котрі вчиняють такий злочин, одружені та мають на власному утриманні дітей.

Рівень освіти як критерій має суттєве значення, оскільки вказану категорію злочинів вчиняють переважно особи з вищим рівнем освіти. Більшість із них є особами, які працюють на підприємствах, займають високі та високооплачувані посади. А саме: директори підприємств, установ, організацій та менеджери таких закладів, тобто це особи, які мають доступ до грошової документації зазначених структур.

Отже, у злочинах, пов'язаних з порушенням державних соціальних стандартів, суб'єктом, як правило, є службова особа, котра наділена організаційно-розпорядчими та адміністративно-управлінськими функціями. Особливістю можна визначити й те, що неповнолітня особа ні в якому разі не може бути суб'єктом цих злочинів.

Однак вивчення кримінологічних особливостей осіб, які вчиняють злочини, пов'язані з порушенням державних соціальних стандартів, не може бути вичерпним дослідженням всієї складної комплексної проблеми людини і її діяльності. Оскільки вивчення відбувається в рамках так званого часткового детермінізму, коли розкриття детермінант свідомо неповне з точки зору філософії, всіх наук про людину і суспільство. Але без вивчення особи злочинця не можуть бути зрозумілі ні причини окремого злочину, ні причини злочинності. Тому питання кримінологічних особливостей осіб, які вчиняють злочини, пов'язані з порушенням державних соціальних стандартів потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Антонян Ю. М. Социальная среда и формирование личности преступника (неблагоприятные влияния на личность в микросреде): учеб. пособ. – М., 1975. – 159 с.
2. Дрьомін В. М. Кримінологія. Навчально-методичний посібник / за заг.ред. В. М. Дрьоміна – Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2015 – 144 с.
3. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підруч. для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів / [І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодед]; за ред. проф. І. М. Даньшина. – Х.: Право, 2003. – 352 с.
4. Кримінологія: учебник для юрид. вузов / Под общ. ред. А. И. Долговой. – М., 1999. – С. 181;
5. Зелинский А. Ф. Криминальная психология. – К.: ЮринкомИнтер, 1999. – 240 с.
6. Кримінологія: підруч. для студентів вищ. навч. закладів / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужа. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
7. Курс кримінології: Особлива частина: Підручник: У 2 кн. / М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. М. Мельник та ін.; За заг. ред. О. М. Джужа. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 480 с.
8. Иванов Ю. Ф., Джужа Ю. Ф. Кримінологія: навч. посіб. – 2-ге вид., доповн. та перероб. – К.: Вид. ПАЛІВОДА А.В., 2008. – 292 с.

Статья посвящена криминологической характеристике лиц, совершающих преступления, связанные с нарушением государственных социальных стандартов. Определены признаки структуры личности преступника, которые имеют первостепенное значение в детерминации данного вида преступлений.

Ключевые слова: личность преступника, преступления, связанные с нарушением государственных социальных стандартов, криминологическая характеристика, структура личности преступника.

The article is devoted to the criminological description of persons committing crimes connected with violation of state social standards. The features of the structure of the offender who are of primary importance in the determination of this type of crime are determined.

Key words: offender's person, crimes connected with violation of state social standards, criminological characteristics, structure of the offender's personality.

